

М. Й. Хай

Ліра

ЛІРА – смичковий хордофон, головний музичний інструмент українських лірників, в якому роль смичка відіграє дерев'яне колесо (звідси й інша назва – колісна Л.). У музикозн. літературі розрізняють також щипк. хордофон типу давньогрец. кіфари та балкан. Л. типу давньорус. гудка чи болгар. «гадулки». Колісна Л. вперше згадується під назвами organistrum або symphonia як придвор. інструмент європ. королів, що, переважно, супроводжував танці. У наук. літературі поширена гіпотеза про завезення коліс. Л. до Європи арабами з Мавританії у 7–9 ст. На це вказує, зокрема, і присутність орієнтал. елемента в мелодіях трубадурів та частково у франц. фольклорі. Характерно, що, потрапивши в руки фольклор. мандрів. співців (трубадурів, майстер- і мінезингерів тощо), Л. в Європі залишається інструментом, що супроводжує, головним чином, танець і лише зрідка – спів. Л. увійшла в укр. і слов'ян. культурне середовище у 17 ст., перейняла елементи автохтон. кобзар. традиції і стала інструментом – носієм однієї з найхарактерніших і найоригінальніших співацько-духов. традицій світу – укр. лірництва. В укр. мові відомі діалектні назви Л., зокрема сх.-укр. – «реля», «руля», «коза», «кобза»; галиц.-волин. – «лєра»; опільське – «лірва». Конструктивно укр. Л. побудована так, що мелодія виконується на одній (рідше 2-х, здубльованих в унісон) ігровій струні – «співаниці» (діапазон – від 1-ї до 1,5 октави) – переважно в унісон зі співом. Бурдон. супровід (квінт., рідше кварт. чи октав.) відтворюється на 2-х струнах – «тенорі» та «байорці». Характерні імпровіз. відгалуження від неї (за [Ф. Колессою](#) – «мережанки») застосовуються лише в інструм. переграх між строфами (куплетами). Осн. параметри будови коліс. Л. висвітлено у працях Н. Привалова, Ф. Колесси, Г. Хоткевича, А. Маслової, [М. Лисенка](#), [П. Демуцького](#), [М. Грінченка](#), [А. Гуменюка](#) та ін. Проте вони подають «загальноукраїнський» тип інструмента без урахування типол. видовідмін регіон. лірн. практик та індивід. шкіл майстрування Л. У більшості регіонів України переважало виготовлення Л. скрипк.-гітар., рідше трапецієподіб. форми способами склеювання або збивання дерев'яними чи метал. гвіздками, зшивання дратвою чи дротом. Остан. часом під впливом технології виготовлення нар. бандур у Київ. кобзар. цеху утвердився спосіб виготовлення Л. шляхом видовбування спідняка з наклеюванням на нього верх. дошки (майстри – [М. Будник](#), [О. Смик](#), Г. Павліченко та ін.), який не має під собою достатньо аргумент. наук. основи,

оскільки аналогій йому не виявлено. Ще менш наук. й стилістично обґрунт. є широко розповсюджені у 1970–80-х рр. численні спроби модифікування т. зв. вдосконалених модерніз. Л. концерт. типу (майстри – [В. Зуляк](#), Н. Лупич, І. Скляр та ін.) з метою впровадження в укр. традиції індивід. інструмента в сучасні квазіфольклорні оркестри й ансамблі. Як наслідок, згадані підробки і стилізації не знайшли поширення в традиц., академ., художньо-самодіял. середовищах. Колісна Л. в Україні як один із небагатьох традиц. нар. муз. інструментів, генеза якого має не укр., а запозич. характер, внаслідок багатовік. трансформування у рамках укр. лірництва набрала достеменно укр. ерголог., етноорганол. та етнофон. (виконав.-стил.) рис. Це дозволяє ідентифікувати її, порівняно з ін. відомими лірн. традиціями (франц., нім., угор., естон., білорус. та ін.), як явище цілком автохтонне, а саме як Л. українську.

Фотоілюстрації

Рекомендована література

1. Привалов Н. Лира. Русский народный музыкальный инструмент. С.-Петербург, 1905;
2. Хоткевич Г. Музичні інструменти українського народу. Х., 1930;
3. Лисенко М. Народні музичні інструменти на Україні. К., 1955;
4. Гуменюк А. Українські народні музичні інструменти. К., 1967;
5. M. Bröcker. Die Drehleier. Ihr Bau und ihre Geschichte. Bud und register band. Düsseldorf, 1973;
6. Пшерембський З.-Є. Корбова ліра у Польщі // Родовід. 1995. Ч. 11;
7. Хай М. Українська ліра. Ukrainian Lira. Warszawa, 1999;
8. Кушпет В. Старцівство: мандрівні співці-музиканти в Україні (XIX – поч. XX ст.). К., 2006.

Покликання на статтю:

Ліра / М. Й. Хай // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2016. – Режим доступу:

<https://esu.com.ua/article-55602>

